

Govor kao temelj svih organizacijskih struktura zagrebačke fonetike

Guberina, Petar

Source / Izvornik: **Govor, 1999, 16, 101 - 115**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:257:123799>

Rights / Prava: [Attribution-NoDerivatives 4.0 International](#)/[Imenovanje-Bez prerada 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-01**

Repository / Repozitorij:

[SUVAG Polyclinic Repository](#)

UDK 801.4:165.75
800.95:801.4
Pregledni rad

Prihvaćeno 21.12.1999.

Petar Guberina
Poliklinika SUVAG, Zagreb
Hrvatska

GOVOR KAO TEMELJ SVIH ORGANIZACIJSKIH STRUKTURA ZAGREBAČKE FONETIKE

SAŽETAK

Govor je situacijski akt. On je takav već u svojoj genezi, gdje u njegovu nastajanju dijete sudjeluje jednako kao i njegova okolina. U tome nastajanju vide se sve strukturalne komponente govora: kontekst (situacija), ritam, intonacija, intenzitet, napetost, mimika i geste, što će se sve sačuvati kad u govoru dođe i riječ. Ne samo sačuvati, nego će te neleksičke komponente govora imati važnu emotivnu i semantičku ulogu u komunikaciji riječima. Na tim osnovama je u sklopu zagrebačke fonetike nastala i lingvistika govora.

Takvo poimanje govora i takva struktura govora nalaze se u temeljima proučavanja zagrebačke fonetike. Zagrebačka fonetika isto je tako proučavala sve karike govornog lanca: emisiju, transmisiju, percepciju (receptiju).

Za razliku od istraživanja u drugim fonetksim institutima i institucijama u svijetu, gdje se proučavala produkcija govora – i to grafičkim analizama pomoću oscilografa i sonografa - zagrebačka fonetika utemeljila je percepciju govora.

U percepciji se nije ograničila na slušni osjet, već je u svojim proučavanjima obuhvatila sve osjete, što je naročito važno kad se radi o rehabilitaciji slušno i govorno oštećenih osoba.

U eksperimentalnom radu na percepciji koristili smo ne samo osobe koje dobro čuju nego i nagluhe osobe, jer su nam baš nagluhe osobe dale sigurne perceptivne podatke o tonalitetu pojedinih glasova. Uvedeno je i korištenje akustičkih filtara, koji su nam omogućili da perceptivno utvrdimo visinu glasova i najbolja frekvencijska područja za ritam i intonaciju. Akustički filtri pokazali su da se glasovi govora mogu razumijeti na vrlo ograničenim frekvencijskim područjima, čime se stvara slušna optimala glasa. Toliko je bogatstvo govora

promatrano sa stanovišta njegove percepcije. Pomoću akustičkih filtara mogli smo dokazati da je naše slušanje selektivno, to jest da se osniva na eliminiranju pojedinih frekvencijskih područja. Slušanje je, dakle, diskontinuirani fenomen.

Akustički filtri također su omogućili da perceptivno uočimo da se u svakom vokalu promjenama tonaliteta nalaze svi vokali, a u svakom konsonantu svi konsonanti. U povijesti jezika mogu iz jednog glasa nastajati različiti glasovi da se nakon više stoljeća vrate u prvotnu formu, a u skladu s harmonijom tonaliteta u pojedinom jezičnom sustavu. Toliko je ljudski govor otporan na propadanje. Mnogo je otporniji od smjene stoljeća i generacija.

Produkcija govora bila je također stalan predmet izučavanja zagrebačke fonetike. Proučavanje artikulacijske optime - kao pendanta slušne optime - aktivnosti fonetičara na radiju i televiziji, uvođenje kulture govora i retorike predstavljaju bogatu lepezu rada na produkciji govora.

Proučavanje produkcije govora i bolje produkcije govora bilo je obogaćeno mnogostrukim postupcima fonetske korekcije pomoću aparata (novih) i bez aparata.

Po prvi put je u fonetskim istraživanjima baš zagrebačka fonetika proučavala u govornom lancu intervencije u transmisiji govora; ne sa ciljem da ostane isti kao u emisiji (kao što su to bila proučavanja pri izboru najboljeg telefonskog kanala), već da filtarskim "deformacijama" taj govor bude razumljiviji u slučaju problema u slušanju i govoru ili da bude bolji rezultat u učenju stranih jezika.

Tako je zagrebačka fonetika svojim istraživanjima obuhvatila sve karike govornog lanca i sve izražajne mogućnosti koje koristimo u govoru. To je bila velika novina u fonetskim istraživanjima. Te komponente govora sudjeluju u svim ostvarenjima govora, od obične komunikacije do književno-estetskih ostvarenja. Sva su ta ostvarenja proučavali sudionici zagrebačke fonetike.

Široko poimanje fonetike kao govorne cjeline omogućilo je zagrebačkoj fonetici primjenu u učenju jezika - bilo materinskog jezika, kada su se pojavljivali problemi u slušanju ili izgovoru, bilo stranog jezika. Na tim osnovama stvorena je metoda učenja stranih jezika (audiovizualno-globalno-strukturalna metoda) i verbotonalna metoda rehabilitacije slušno i govorno oštećenih osoba.

Kultura govora i retorika predstavljaju važnu aktivnost zagrebačke fonetike posljednjih deset godina. Naše škole i javne ustanove, kao i pojedinci, mogu dignuti na mnogo veću razinu svoj hrvatski jezik pomoću tih aktivnosti zagrebačke fonetike.

Od svojeg početka, 1953. godine, pa do danas zagrebačka fonetika, temeljena na govoru, preko verbotonalne metode rehabilitacije slušanja i govora, preko audiovizualno-globalno-strukturalne metode, preko kulture govora i retorike, postala je i društvena kategorija. Mislim da joj to daje naročitu vrijednost.

Ključne riječi: vrednote govornog jezika, lingvistika govora

Kakav je to govor koji je permanentan predmet zagrebačke fonetike? Lingvistika je krajem 19. stoljeća i kroz čitavo 20. stoljeće slijedila uglavnom definiciju govora koju je Saussure dao u drugoj polovini 19. stoljeća (Saussure, 1962). Po toj definiciji govor je striktno individualna pojava koja se treba prilagoditi jeziku kao društvenom fenomenu. Taj govor, jedanput upotrijebljen, nestaje i više ga ne možemo definirati. Samo se jezik smatra socijalnim fenomenom: on je u neku ruku "nametnut" svim pojedincima, članovima jedne skupine koja govori istim jezikom. U takvoj koncepciji jezika nema *vrednota govornog jezika*, to jest nema intonacije, ritma, pauze, gesta, nema afektivnosti, nema situacije. Ne vidi se da svaki pojedinac, već kao beba, sudjeluje u stvaranju svojega govora.

Zagrebačka fonetika smatra da je govor socijalni fenomen koji obuhvaća sve postupke koje primjenjujemo dok govorimo, a to su:

A. leksička sredstva izražavanja

B. neleksička sredstva izražavanja

"Leksičkim sredstvima izražavanja" nazivamo sve one postupke koji se sastoje od riječi kao takvih. One, prema većini lingvista, jedine pripadaju lingvističkom sistemu. "Neleksička sredstva izražavanja" nazivamo vrednotama govornog jezika, a te se 'vrednote govornoga jezika' najjasnije vide u govornom izražavanju i odnose se na one postupke u našoj komunikaciji koji se ne sastoje od riječi. Neke od tih postupaka lingvisti nazivaju "suprasegmentalnim" ili "paralingvističkim".

A. Leksička sredstva izražavanja jesu:

1. Leksički i gramatički sistem (gramatički - u širem smislu sistem glasova, morfologija i sintaksa).

B. Neleksička sredstva izražavanja - vrednote govornog jezika jesu:

1. Intonacija, ritam, intenzitet, napetost, pauza, rečnični tempo, mimika, geste, položaj i napetost tijela.

2. Tijelo općenito, a posebno položaj tijela prema drugome tijelu i tjelesna napetost sugovornika.

3. Situacija, kontekst, društvena sredina stalno su prisutni u našoj komunikaciji i pripadaju kako leksičkim tako i neleksičkim sredstvima izražavanja (vrednotama govornoga jezika) u našoj komunikaciji (govor).

4. Psihološki aspekti govora, budući da je čitava komunikacija prožeta reakcijama kako inter-personalnim tako i intra-personalnim, gdje se ne može odvajati afektivno od intelektualnog (kognitivnog).

5. Motivacija subjekta prilikom govora, gdje prije svega afektivnost utječe na način izražavanja.

C. U lingvistiku govora ulaze također: značenje, produkcija govora, percepcija govora.

Zagrebačka fonetika je, prema tome, uvela funkciju tijela u govoru u najdirektnijem smislu. Mimika i geste čine veliki dio govornog izražavanja, u vezi s riječima ili bez riječi. To isto tijelo pružilo je osobine govornim glasovima, jer će, kao i tijelo, ti glasovi biti jaki ili slabi, visoki ili niski, napeti ili opušteni, brži

ili sporiji; u svojem usvajanju, kao cjelini s govorom, ovisit će o motorici tijela! Prvi slog, ili dvoslog ili riječ izmilit će iz tijela djeteta koje je upravo prohodalo. Svako kašnjenje u hodu imat će za posljedicu kašnjenje u govoru. Zato tijelo i može pružiti u raznim tjelesnim funkcijama i formama postupke veoma važne u rehabilitaciji slušanja i govora te u učenju stranih jezika. Tijelo je, dakle, u osnovama te fonetike, u osnovama govora.

Kod gluhog djeteta, uz veliku funkciju nježnog dodira za razvoj govora, prenošenje zvučnih stimulacija preko kože, tzv. tjelesna transmisija preko vibratora (povezanog s aparatom SUVAG) jedini je način primanja zvučnih elemenata govora u prvoj fazi rehabilitacije slušanja i govora.

Mogli bismo reći da je govor struktura zvuka i pokreta s tijelom kao izvorom i s mozgom kao procesorom govornih sadržaja i njegovih forma. U takvom govoru čovjek nalazi sebe kao dio samoga sebe, jer ga je on i stvarao već u ontogenezi i stvara ga neprestano svojim govorenjem. Čovjek je središte toga govora i on sa svojom afektivnošću, kao bitnim faktorom procesiranja govora, može tako shvaćeni govor permanentno imati za svoj izraz i, ako je umjetnički nadaren, može ga pretvoriti u umjetnički izraz.

U studijama o usvajanju materinskog jezika, o funkciji govora u komunikaciji, o učenju stranih jezika, o rehabilitaciji slušanja i govora u središtu je uvijek ostao čovjek, ne samo kao objekt nego, naročito, kao subjekt. Pa i kad su u određenim poteškoćama slušanja i govora (gluhoća, problemi govora, učenje stranih jezika) upotrebljavani elektroakustički aparati, čovjek nije bio podložan aparatu nego aparat čovjeku.

Naše središnje zanimanje bilo je uvijek ČOVJEK I GOVOR. A u govoru je sve pomično, ni jedan glas, ni jedna riječ nema fiksnu vrijednost i značenje. To je samo materija od koje se može graditi obična komunikacija, kao i umjetnički izraz. A može se i u interpretaciji govora, u bilo kojoj upotrebi, ući u bit jezične kompozicije. Govorni izrazi pokretima i gestama, kao i posebni pokreti tijela u funkciji dobivanja glasova u slučajevima nerazvijena govora, u najužoj su vezi s prostorom.

Da bi biološki egzistirao, čovjek ima i poseban prostor: to je prostor sa zrakom, zračni prostor. Da bi čovjek mogao govorno komunicirati, potreban mu je također prostor sa zrakom, jer bez zraka nema ni glasa. Tako su život čovjeka i govor čovjeka vezani za iste osobine prostora, to jest zvučni prostor, što daje osnovnu biološku uvjetovanost života: mogućnost disanja i mogućnost realizacije govora. Čovjek, kao govorno i društveno biće, ovisan je o svemu što se događa u prostoru. Tako je i govor po izvorima svojega postanja, po svojoj funkciji kao i po svojim komunikativnim mogućnostima vezan za prostor.

Zbog toga vestibularni organ, koji je najvažniji u određivanju položaja našeg tijela, istodobno u velikoj mjeri sudjeluje u našem slušanju. Tako je slušanje zapravo vestibulo-kohlearni fenomen.

Uho je imalo, a i danas ima, osnovnu funkciju da se orijentira prema zvuku i da percipira odakle dolazi zvuk. Ova osnovna osobina uha da se čovjek dobro snalazi u prostoru biološki je važna, a pridonosi i efikasnoj komunikaciji.

naročito kad je više govornika u nešto većem prostoru.

Prof. dr. M. Pansini iznio je teoriju da je sluh podošjet spaciocpcije - osjeta prostora (Pansini, 1977). Orijentacija uhom u prostoru važna je i zato da znamo tko nam se obraća i kome trebamo odgovoriti. Tako su uho, kao organ osjeta sluha kojim najefikasnije stječemo i primamo govor, kao i sam govor, genetski i funkcionalno vezani za prostor.

Prostor, u kojem se ostvaruje i pokret, stvara mogućnost da se ljudsko mladunče afektivno i mentalno razvija, koji razvoj dovodi dijete u prvoj godini do prve lingvističke riječi. Dijete već prvoga dana života, ili nakon nekoliko dana, očima promatra što se zbiva oko njega. Prostor i sve ono što se nalazi u prostoru jest, dakle, prva pozornica prema kojoj se upravlja interes djeteta, što je istodobno prvi izvor njegovih afektivnih reakcija. Te afektivne reakcije su i prva osnovica mentalnog razvoja. Dijete od prvih dana života, i sve intenzivnije krajem prvog mjeseca i idućih mjeseci, počinje komunicirati čitavim svojim tijelom i izražavati svoje osjećaje i svoje potrebe. To komuniciranje čitavim tijelom odvija se u prostoru, iako dosta suženom zbog lokomotornih ograničenosti novorođenčeta. Ali to korištenje tijela za komuniciranje postaje bogato jer se oko djeteta, u prostoru gdje se nalazi, odvijaju razne situacije. Te situacije u okolnom prostoru stvaraju uvjete sve boljeg razumijevanja onoga što se događa oko novorođenčeta. U tom se prostoru odvija izražavanje majčine ljubavi preko vidne mimike i taktilnih afektivnih dodira (taktilnosti). Vidni horizont djeteta se širi kroz sve afektivne prizore koji se oko nje odvijaju.

Prvi zvuci koje proizvodi dijete su veoma kompleksni s lingvističko-operativnog (artikulacijskog) stajališta. To su konsonantske skupine 'kr', 'hr', 'gr'. Odrasla osoba, koja u svom jeziku nema te konsonantske skupine, i koja ih pokušava usvojiti preko uha i lingvističko-artikulacijskog puta, vrlo teško će ih moći dobro izgovoriti. Međutim, sva djeca svijeta proizvode najprije tu konsonantsku skupinu, već u prvom mjesecu života. I gluha i čujuća.

Ležeći položaj djeteta omogućuje da zračna struja, koja nailazi na prepreku u velarnom dijelu usne šupljine, može pomoću proprioceptivnog osjeta proizvesti konsonantske skupine 'kr', 'hr', 'gr'. Dakle, tijelo u vezi s određenim položajem u prostoru jest generator prvih ljudskih glasova.

Nakon nekoliko mjeseci globalni pokreti novorođenčeta se individualiziraju i mogućnost komunikacije u prostoru dobiva određenije forme. Tada može početi pokazivanje rukom ili prstićima u prostoru, ili odgovor na zahtjev okoline pomoću pokreta ruke, prstića, glave. Tako se sve više i više dijete razvija mentalno. U šestom mjesecu tijelo se motorički toliko razvilo da dijete može samostalno sjediti. Prostor se djetetu proširio i time mu je dana mogućnost boljeg razumijevanja okolnih situacija. Dijete, stimulirano raznim osjetima (u afektivnoj sredmi) i motoričkim razvojem koji ga je doveo do samostalnog sjedenja, počinje u to vrijeme imitirati intonaciju svojega materinskog jezika. Tako se novi govorni proces rodio istodobno kao i bitno drukčije gledanje prostora. Stvoreno sjedećim položajem. Nekako u isto vrijeme dijete ispituje prostor. Uzima predmete i baca ih. Time dijete mentalno povećava svoja iskustva i bolje upoznaje

osobine predmeta. U osmom ili devetom mjesecu, iako još skučeno u prostoru jer još ne može hodati, dijete svojim razvojem u prostoru i kroz prostor može pomalo njime vladati. Tako, kako navodi Piaget, ako dijete od osam ili devet mjeseci sjedi na pokrivaču a ne može rukom dohvatiti igračku koju želi (jer je na istom pokrivaču previše udaljeno od igračke), ono će pokrivač povući ručicom k sebi da bi dohvatilo igračku. Tako je prostor razvijao mozak, a mozak sve više ovladavao prostorom i dijete je već u osmom ili devetom mjesecu steklo mogućnost shvaćanja kauzalnih odnosa u rješavanju elementarnih konkretno-kauzalnih problema.

Do toga vremena dijete je u prostoru sve bogatije koristilo svoje tijelo i svoje pokrete u komunikacijske svrhe. Već od početka gukanja dijete je, uz intonaciju i ritam, koristilo prirodne geste, oči i uopće mimiku lica da izrazi svoje potrebe i svoje osjećaje. Ti komunikacijski postupci omogućit će djetetu od godine dana, kada bude dobilo samo jednu riječ, da toj riječi da bogato značenje. Situacija, ritam i intonacija, gesta i mimika dat će bezbroj značenja prvoj riječi ili prvim riječima djeteta. Ta prva riječ nastaje kvalitativno novim osvajanjem prostora.

Dijete dobiva prvu lingvističku riječ kad počinje hodati. Sada je veoma širok prostor djeteta. Ono može mijenjati prostore, birati ih, koristiti ih za bolje razumijevanje onoga što se događa oko njega, i za uspješnije komuniciranje. Istodobno će ritam, kao osnovna baza hoda (hodanja) i upotreba lingvističkih riječi, spojiti u jednako vrijednu komunikativnu vrijednost tijelo djeteta u prostoru, ritam njegovih pokreta i njegovu mimiku s ritmom i intonacijom riječi. Tako nastaje kompletan ljudski izraz, koji je imao svoje prve izvore u iskustvima tijela u prostoru. Jer riječ, jedna ili više, od prve godine pa dalje, ne bi uopće mogla imati bogate komunikacijske vrijednosti bez postupaka koje pruža tijelo u prostoru, s gestama i mimikom.

Koliko dominiramo prostorom toliko razvijamo svoje osjete, svoj govor i svoju ličnost. Postoji uzročno-posljedična veza između dominacije prostorom, mentalnog razvoja, motoričkog razvoja i razvoja afektivnosti. Motorni razvoj, toliko važan za prvu razinu inteligencije (senzori-motorna inteligencija) omogućava djetetu da se postavi u prostor, da shvati prostor shvaćanjem svojeg odnosa prema stvarima, prema vanjskom svijetu. Time stječe kauzalne pojmove, a i vremenske, te povezanost između vremena i kauzalnosti s jedne strane, a vremena i kauzalnosti s prostorom s druge strane. Taj pokret u prostoru povezan je sa čitavim motoričkim procesom i u našem vlastitom tijelu. Medusobni položaj stvari u prostoru daje osnovicu za gradnju sintakse. Prvi se odnosi stječu u igri sa stvarima i u logičnim razmještajima stvari u prostoru, te ovisno o položaju djeteta u prostoru prema tim stvarima. Igračke su jedna iza druge, ili jedna ispod druge, jedna uz drugu. Igračka manjeg obujma ulazi u igračku većeg obujma. Što se s igračkom prije zbilo u prostoru može biti uzrok daljeg položaja igračke u prostoru.

U daljnjoj fazi razvoja govora prostor omogućava da ritmički pokreti u prostoru razvijaju memoriju za govor i usavršavaju govorni ritam. To se naročito ogleda u dječjim brojalicama, koje djeca od 4 do 5 godina u velikom broju govore, recitiraju i pjevaju zajedno s ritmičkim pokretima, ritmičkim pljeskanjem u stalnim

varijacijama prostora. Istodobno, djeca se vrlo rado igraju skaćući preko užeta, međusobno se preskakuju i slično, što stimulira vestibularni organ koji određuje položaj našega tijela u prostoru, a istodobno je organ koji najbolje prenosi ritam i intonaciju. Tako prostor preko raznih osjetnih organa postaje bogat izvor za razvoj govora.

Kad je čovjek ovladao govorom i tada je prostor bitan za govornu komunikaciju. Odrasla osoba koristi ograničen broj riječi, ali može izraziti neograničen broj situacija, misli, osjećaja, jer geste, mimika, dakle prostorni položaji i prostorni tjelesni postupci daju s raznim situacijama (što je uvijek događaj u stvarnom ili misaonom prostoru), ritmovima i intonacijama neiscrpne izražajne mogućnosti. Geste zapravo najavljuju govorni glas (riječ) i bogate njegovo značenje.

Međusobno različite udaljenosti u prostoru među sugovornicima izražavaju njihove socijalne odnose, a istodobno omogućavaju upotrebu različitih razina govorne komunikacije.

Kad se radi o umjetničkom izrazu, prije svega o prikazivanju dramskih ostvarenja, onda su pokreti na pozornici dio toga kazališnog prostora i taj prostor omogućava umjetničku glumu govornim tekstom. Kao što u svakodnevnom životu uočavamo predmete prema njihovu odnosu u prostoru, tako na višoj kvalitativnoj razini, u umjetničkoj glumi, doživljavamo umjetničke dojmove u igri prostora.

Prostor nam može stvarati i probleme u govornoj komunikaciji. Ako prostorija ima reverberacije duže od jedne i pol sekunde, počinjemo lošije razumijevati govor. Ako pak imamo i manje gubitke sluha, prostor često može osjetljivo smanjiti razumijevanje govora zbog reverberacije; potrebna je specifična rehabilitacija da takva, nagluha osoba svlada reverberacijsku osobinu prostorije.

Kolika je važnost prostora za govor najbolje se ogleda u patologiji govora. Ako dijete nije ovladalo ritmom hoda, ono ne može ovladati ritmom govora! Ako je dijete zakasnilo prohodati, ono je zakasnilo i u prvoj lingvističkoj riječi. Ako se dijete od 8 ili 9 godina ne može snalaziti u raznim prostornim odnosima, ono ne može imati govor razvijen za tu dob. Ako dijete ne identificira različitost dviju prostorija, ono će se moći zabuniti u identifikaciji istog predmeta u dvjema različitim sobama (pa "stol" može biti u jednoj sobi "stol" a u drugoj "ormar"). To je tipičan slučaj neke disfazične djece. Autistično dijete je rob jedne točke u određenom prostoru. Najčešće se drži ugla sobe. Dok se ne oslobodi u prostoru, ne može razviti govor.

Kod patologije govora zbog slušnih poteškoća, potrebno je da dijete najprije ovlada prostorom. Treba najprije svladati problem smjera zvuka, odakle zvuk dolazi. Treba se osposobiti da brže ili sporije korakom svlada prostor, prema bržim ili sporijim ritmovima.

Specifični pokreti u prostoru mogu omogućiti slušno oštećenom djetetu, pa i gluhom djetetu, da nauči govor uz istodobno korištenje najnižih frekvencija. Te niske frekvencije pomažu mu da ritmički izvodi različite serije funkcionalnih pokreta, koji će ga dovesti do spontanog izgovora slogova i riječi.

Prostor, u kojemu se odvijaju specifične serije pokreta za pojedine

glasove, omogućio je da se pokret, na osnovi pokretnog prostornog sagledavanja osobina glasova, pretvara u govorni glas. Govorni glas je uopće rezultat pokreta, rezultat aktivnosti čitavoga tijela, čije je osnovno sjedište prostor.

Funkcija prostora u govoru ogleda se u većem broju samih jezičnih formi. Osim općenite veze pojma prostora s pojmovima mjesta i vremena, izrazi prostornih odnosa u jeziku bitni su za izražavanje velikog dijela misli i za njihovo razumijevanje. Izrazi prostornih odnosa: *ispred, iza, na, u, gore, dolje, sa strane, više, niže, ispod, prema, za (pravac), k, od, iz, kamo, odakle, lijevo, desno*, važni su za velik broj naših rečeničnih izričaja, a gotovo ni jedan slijed rečenica s vezanim sadržajem ne može se ostvariti bez prostornih oznaka.

Konkretno prostorne oznake poprimaju i šira značenja pa općenito označavaju odnos: "*Ljubav prema majci*"; "*To je ispod svake realne vrijednosti*"; "*Više od svega cijeni znanost*"; "*Od prve godine pa dalje*"; "*Srlja u propast*".

Ovako široka značenja izraza s prvotnim značenjima prostornih odnosa ne mogu se niti pobrojati niti ograničiti na bilo koju upotrebu, ma koliko ona široka bila. Tu ulazi sve što je u semantičkoj sferi kretanja te međusobnih odnosa u konkretnom i apstraktnom smislu. Kad se navede da su prostorni odnosi u najužoj vezi s vremenskim, uzročnim i vremensko-uzročnim odnosima (*iza - iza kako*), lako se uočava da je govor prožet svim varijacijama prostornih značenja. Onda je i razumljivo da su i govor i stjecanje govora najuže vezani za prostor.

Na toj su osnovi stvorene ritmičke i muzičke stimulacije u verbotonalnoj metodi. Prcko određenih tjelesnih ritmičkih pokreta, koji slijede osobine glasa istovjetne s osnovnim osobinama tijela, moguće je izazvati govorne glasove kod gluhe djece i pomoći percepciji glasova. Ti postupci prvenstveno djeluju na centralni živčani sistem, ne na periferiju – na uho. Činjenica da u rehabilitaciji slušanja po verbotonalnoj metodi dolazi do poboljšanja slušanja govora, a ne do popravljivanja tonalnog audiograma, pokazuje da mozgu, kao središtu slušnog osjeta, moramo stalno tražiti nove optimalne, nove optimalne postupke. To je onda prava rehabilitacija slušanja.

Prostor, tijelo, zvuk u govoru, kako ih shvaćamo, moraju biti specifično strukturirani. Ako je čovjek u središtu govora, struktura u govoru shvaćena je kao aktivnost recipročnih i neprekidnih odnosa između pojedinca i društva.

U konceptu "strukture" prema De Saussureu (kako su se razvijale prvo u SAD-u između 1950. i 1970.) sve je bilo "horizontalno", tj. osnivalo se na horizontalnom kontinuumu riječi u rečenici. To je bila struktura s jednom dimenzijom. Ali, ona struktura koja u isto vrijeme obuhvaća vezanost riječi (leksička sredstva) i vrednote govornog jezika (situaciju, intonaciju, itd.) jest pluridimenzionalna struktura. Ona je u isto vrijeme i horizontalna (riječ) i vertikalna, jer riječi "nadolaze" istodobno kad i intonacija i ostale vrednote govornog jezika. To je, dakle, struktura koja se formira tijekom komunikacije. Dajući važnost situaciji i situacijskom kontekstu, interpersonalnim odnosima sugovornika i recipročnim položajima tijela, ta je struktura i prostorna (spacialna), jer se svaka komunikacija zbiva u prostoru. Ta prostornost (stvarna ili zamišljena)

stalno je u komunikaciji, u odnosima među govornicima i mijenja se bez prestanka. Odnosi se mijenjaju kako se odvija izražena misao i kako nastaju međusobne reakcije govornika. Ta struktura razjašnjava nam osnovne probleme ljudske mentalne aktivnosti, psihološke i praktične: riječi, koje moraju horizontalno slijediti jedna drugu, ne bi mogle "nadolaziti" u isti čas kad i misao. Nasuprot tome, prostornost i vertikalni dohod vrednota govornog jezika ne samo da omogućuje da se ostvari jedinstvo misli i jezika u svom "nadolaženju", svom "nastajanju", nego još u toku izražavanja (komunikativnog), a vertikalnost neleksičkih sredstava omogućuje istodobnost između "biti" misli i njezinog razvoja u toku vanjskog izražavanja.

Prirodno je prema tome da takva struktura bude globalna. Ona je globalna ne samo u nastajanju misli i njezina izraza, nego je globalna također u svojem daljnjem toku, bilo da se nalazi u unutarnjem govoru, u govornoj komunikaciji ili u pisanju (literarno djelo). Ni misao ni njezin jezični izraz ne bi mogli postojati bez istodobnog postojanja leksičkih sredstava i vrednota govornog jezika. Leksička sredstva čak mogu ponekad izostati (v. kasnije) ali vrednote govornog jezika nikada, jer su one povezane s biologijom (tijelom) i fiziologijom ljudskog bića (operativna funkcija ljudske misli može djelovati i onda kad se riječ direktno ne upotrebljava).

Govor koji djeluje u takvoj strukturi omogućuje subjektu koji misli, osjeća i govori da upotrijebi mnogobrojne lingvističke strukture, kako bi u svakom času dok govori mogao izraziti i ostvariti svoje biće. Zato u svakom jeziku ima mnogo raznovrsnih afektivnih izraza, univerzalnih intonacija, idiolingvističkih (intonacija u jednom jeziku) ili osobnih, zatim upotreba specifičnih gesta u određenim društvenim sredinama ili osobne varijante gesta, držanje tijela, različitost ljudskoga glasa, sve je to široki repertoar sredstava za komunikaciju koja premašuju tipične neleksičke postupke, kao primjerice "specifična" boja glasa kod čovjeka koji je potresen.

Struktura funkcionira uvijek kao cjelina koja se neprekidno stvara i koja ne djeluje s pomoću nekog izbora "na slijepo". Iako je taj izbor spontan i proizlazi iz određenog psihološkog i intelektualnog stanja osobe koja govori, elementi koji čine tu strukturu (svi postupci kojima se služimo prilikom komunikacije) nisu uvijek na istoj razini. Poneki mogu i izostati, kad to zahtijeva govornikova "potreba" da se izrazi takvom strukturom.

Isto se događa i s percepcijom akustičkih oblika govora. Bilo da se radi o pripremama za usvajanje govora (prije prve godine života) ili o percepciji akustičke strane govora (u odrasloj dobi) materinskog ili stranog jezika, optimalni sastavni dijelovi govorne cjeline jesu situacija, ritam i intonacija. Dovoljno je samo reći da ne možemo razumjeti ni naš materinski jezik ako je ostvaren monotonom intonacijom i bez ritmičkih sljedova. Takva struktura ne bi smjela izazvati kontradikcije između govornika i njegove okoline, budući da i on i drugi imaju istu slobodu u stvaranju govora (ne kaotičnu ili slučajnu) i u razvoju govora (tu podrazumijevamo promjene i inovacije u jeziku). Postoji ravnoteža između pojedinaca i društva, i to ne statična, jer se sve neprekidno kreće: uspostavlja se

dinamična, dijalektička ravnoteža. Bez toga ne bi bilo komunikacije.

Da bi lingvistički izrazi bili pokretljivi i stvaralački za čovjeka, u svojim raznim nastojanjima, moraju slijediti logiku, razumljivost, "ravnotežu" u svim svojim slobodama radi bolje komunikacije. Tako npr. nema kontradikcije misli u izrazima: "*Ti si ljubazan*" (s ironičnom intonacijom, mimikom i gestama) i "*Ti nisi ljubazan*". Tako i sljedeće sintaktičke strukture nisu kontradiktorne s gledišta logike, misli i logičkog suda: "*Ne idem van, jer pada kiša*", "*Ne idem van, kiši*", "*Iako je radio, nije uspio*", "*Radio je, (i) nije uspio*". U ovakva dva načina izražavanja odnosi među izraženim mislima su isti, ali ne i afektivna strana govornika. Ta afektivnost slabije se izražava leksičkim nego neleksičkim sredstvima (vrednotama govornog jezika)¹¹.

Vidimo da neleksička sredstva, bilo da se upotrebljavaju u jednoj riječi ili u rečenici, neposredno pridonose semantičkoj i sintaktičkoj vrijednosti jezičnog izražavanja. Bilo koja riječ može dobiti smisao suprotan od "pravoga smisla", ako vrednote govornog jezika (neleksička sredstva) idu u tom smjeru. Ne određuje smisao riječi sama riječ (leksičko značenje riječi), nego kako se riječ integrira u vrednote govornog jezika ili kako je ekstrapoliraju vrednote govornog jezika. Što znači "*velik*", "*malen*", "*lijepa kuća*", "*inteligentan*"? Ništa o tome ne znamo prije nego što dobro razumijemo vrednote govornog jezika (u koje uključujemo kontekst - situaciju). A u sintaksi, koji tip rečenice povezuje veznik "i"? Rečenica: "*On je bogat i nema prijatelja*" - je li posljedična ili dopusna? To mogu reći samo vrednote govornog jezika. Sintaktičke strukture, dakle, nose u sebi različita značenja i ovise o varijacijama vrednota govornog jezika. U tom smislu naročito treba istaknuti da su sintaktičke strukture semantičke strukture i da su one nosioci bogatih i različitih značenja.

Globalno-strukturalno je, dakle, veoma dinamičan pojam. Svaki put kad "uključimo" čovjeka, možemo ga jasno analizirati i razumijeti. Budući da strukturu u lingvistici govora shvaćamo kao pomičnu strukturu, pokretljivu, "globalno-strukturalni" pojam sadrži "premašivanje struktura". To se vrlo dobro opaža u razvoju materinskog jezika, kao i u podučavanju ili učenju stranog jezika.

Piaget¹² je prvi pokazao kako se "sheme" (strukture) mijenjaju u ranom djetinjstvu interakcijom djeteta (sazrijevanje njegova mozga) - društvo. Proučavao je također promjene lingvističkih struktura, npr. u postupnom preciziranju kod uzročnih rečenica u odnosu prema dopusnim rečenicama. U Piagetovim se

¹ Oko 1970. G. Lakoff je na sličan način izrazio jedinstvo i sintaktičko-semantičku interpretaciju. On čak govori o "prirodnoj logici" (Lakoff, 1970.). Ali, u toj interpretaciji još uvijek nedostaje najvažniji ljudski faktor, to jest ne vidi se važnost psihološkog stanja čovjeka prilikom upotrebe različitih struktura koje imaju istu "logičku" osnovicu ("identičan smisao").

² Postoje tri kategorije vrednota govornog jezika: a) Univerzalne: na primjer, pauza između dvije zavisne rečenice - po smislu - koje nisu vezane veznikom; ili ako imamo ironičnu intonaciju i slično. Npr. "*baš si ljubazan*" - "*nisi ljubazan*". Treba dakle tražiti jezičnu prirodnost u 'vrednotama govornog jezika', a ne u leksičkom materijalu ili gramatičkim strukturama koje bi bile postojale prije nego što bi socijalni faktor počeo djelovati na usvajanje govora. b) Idiolingvističke: intonacija, akcenti, ritam pojedinog jezika. c) Individualne: one ovise o individualnoj reakciji govornika. Opažamo da kategorije b) i c) ne umanjuju važnost i ulogu "univerzalnih" vrednota govornog jezika (kategorija a).

istraživanjima, istina, radilo o promjenama struktura koje su nastale uslijed sazrijevanja mozga i razvoja socijalnosti djeteta. Mi ovdje govorimo o premašivanju struktura odraslih osoba: mozak i socijalna svijest najčešće su već dostigli svoj puni razvoj.

Ipak se ljudski mozak često ponaša analogno, ili u najmanju ruku neke njegove funkcije možemo objasniti analogijama. Prvo promotrimo perceptivne i produktivne strukture: dijete (za materinski jezik), a isto tako i odrasla osoba (kada uči strani jezik) mogu u prvoj fazi više ovladati percepcijom (pasivno), nego produkcijom. Isto se zbiva i kod percepcije ritma i intonacije, kao i kod raznih drugih situacijskih parametara.

I kod odraslih koji uče strani jezik možemo opažati kako se "premašuju" različite strukture. Način na koji odrasli percipiraju glasove stranog jezika vezan je za njihov materinski jezik. U prvoj fazi učenja misli da je dobro čuo i dobro izgovorio, dok su zapravo i slušanje i izgovor "nekorektni". U drugoj fazi svjestan je razlika između svojega "nekorektnog" izgovora i "korektnog" modela. I tek će u trećoj fazi doći do dobrog izgovora. Vidi se da se mijenja čitava cjelina strukture. Da bi se ubrzala promjena učenikovih perceptivnih struktura, možemo se služiti intonacijama, posebnim napetostima, elementima govornog jezika koji su integralni dio globalno-strukturalnog koncepta. Ako se rečenica ili riječ prenose preko niskih frekvencija (da bi se istaknuli ritam i intonacija) te preko diskontinuiranih frekvencijskih područja (SUVAG lingua) - diskontinuitetni prijenos - olakšava se selekcija u toku aktivnosti moždanih funkcija. Različite strukturalne etape time se brže premašuju.

Ako prijedemo na druge strukture, sintaktičke ili semantičke (općenito), vidimo da i one mogu biti premašene. Na prvim satovima učenja stranog jezika, učenik s pomoću intonacije i slike najviše može ponoviti cjeline od devet slogova. Ali, ako su strukture slabije ritmički povezane, moći će ponoviti manje od devet slogova. Za vrijeme nastave, ako nastavnik pazi na to da strukturira rečenice u ritmičke cjeline, njegov će model biti "optimalniji" za učenika.

Bezvezničke sintaktičke strukture najpogodnije su u prvoj fazi učenja ("*Idem u kavanu, žedan sam*") i zahtijevaju manje poznavanja riječi (u ovom slučaju veznika). Ipak su struktura misli i odnosi među rečenicama veoma jasni. Situacija, kontekst i vrednote govornog jezika (univerzalne, i prema tome prirodene) okosnica su tih odnosa³. Premašivanje takvih struktura ("*Idem u kavanu, jer sam žedan*") ne isključuje važnost te univerzalne okosnice, ali daje učeniku bogatstvo u izražavanju raznih mogućnosti iste "vanjske stvarnosti". Tako će i različito doživljavanje iste realnosti vanjskog svijeta te na takav način poučavanje stranog jezika, stimulirati učenika da brže i uz bolju motivaciju usvoji nove strukture. Prema tome, vidimo da subjekt koji govori uvijek može istodobno

³ Mogli bismo usporediti principe lingvistike govora i važnost koju ona pridaje situaciji i govornom izražavanju čovjeka, s raznim teorijama "enuncijacije". A. Culiolli (1967) naglašava u svojim teorijama o "enuncijaciji" važnost govornika, situacije, "extra lingvističkog faktora" i intonacije. On također vidi da pri upotrebi jezičnog izraza uvijek postoji bitan utjecaj čovjeka u njegovu izražavanju. Za A. Culiollioa, jezik je aktivnost. (Benveniste, 1970.).

biti faktor koji ubrzava napredak i usavršavanje komuniciranja (Culioli, 1967)

Mogli bismo ovako rezimirati postavke strukturalnog koncepta.

1. Struktura je biološka, fiziološka, neuropsihološka i psihološka.
2. Ona je reverzibilna i pokretljiva jer nastaje u toku funkcioniranja: biološki faktori, fiziološki, neuropsihološki i psihološki u recipročnom su međusobnom djelovanju dok subjekt odgovara na vanjski stimulus.
3. Budući da subjekt bolje odgovara na one stimuluse koji najbolje pristaju njegovim mogućnostima asimilacije, izbori stimulusa trebaju biti u funkciji najbolje asimilacije od strane čovjeka. Dobra asimilacija stimulusa obogaćuje mozak i time mu omogućava da poslije prihvaća teže stimuluse, a oni tako mogu postajati sve kompleksniji. Na taj način dolazimo do premašivanja struktura, -o čemu je upravo bila riječ.
4. Budući da sve kategorije stimulusa koje se koriste prilikom učenja moraju odgovarati najboljim mogućnostima subjekta u pojedinoj fazi učenja, oni se neprestano oblikuju i već od prvih faza stimuliranja (učenja) stvaraju dobre uvjete za kreativnost učenika.
5. Ako želimo izabrati najbolje moguće stimuluse (za optimalno učenje), treba voditi računa o uvjetima koje postavlja mozak za progresivnu asimilaciju (kreativnu).

Ovi uvjeti trebaju omogućiti mozgu (učenika):

- a) Da djeluje po "izboru", po "selekciji".
- b) Da "izabire" iz onoga materijala (ako se radi o usvajanju stranog jezika) u kojem već potencijalno postoji materijal za najbolji mogući izbor (učenja), to jest: situacija, povezana aktivnost svih osjeta, naročito vida i sluha, zatim sve ono što se nalazi u komunikaciji: leksička sredstva (građa koja pripada "jeziku") i neleksička sredstva (vrednote govornog jezika općenito nazvane ekstralingvistička sredstva).
- c) Takav način shvaćanja globalno-strukturalnog koncepta doveo je do 'lingvistike govora'. Tu su uzeta u obzir i proučena s jedne strane sva sredstva komunikacije, a istraživanja su s druge strane pokazala da je selekcija vrlo važna u percepciji glasova, koji su smatrani bitnim vektorima komunikacije - ta se percepcija ostvaruje po diskontinuiranoj formi. Cijeli organizam se strukturira da bi proizveo optimalan stimulus za percepciju. Prema dijalektskoj recipročnosti iz toga onda proizlazi i dobra produkcija glasova, a budući da je ona isto tako produkt čitavog organizma, tako se olakšava i konsolidira percepcija. Baza tih pokretljivih strukturiranja jesu ritam i intonacija, koji proizlaze iz dinamičkih situacija u kojima subjekt mora uvijek pronaći značajne situacije i njezina jezičnog izraza.
- d) Govornom jeziku treba dati veliku važnost s akustičke strane, i to s obzirom na dva elementa: prvo - da bismo mogli razumjeti značenje onoga što je rečeno (otuda prednost situacije - slike) i drugo - da bismo ostvarili dobru produkciju, bez čega nema razumljive komunikacije, nema govora.
- e) Gramatika s jedne strane treba proizlaziti iz situacije, a s druge strane odgovarati zahtjevima misli-emocija, pri čemu subjekt slobodno bira svoje

moгуćnosti izraza i komunikacije (kao što mora slobodno birati i riječi koje bi najbolje izrazile njegovu misao i razinu afektivnosti u ostvarenju svojeg psihološkog stanja).

- f) Spacijalnost, prostor, međusobno djelovanje svih osjeta, uključivši i proprioceptivnost, interakcija, postaju tako substrati i pokretači ("scena") naše govorne komunikacije. Ti faktori omogućuju pokretljivo strukturiranje optimalnih stimulusa radi usvajanja govora, osobnog i društvenog izražavanja za potrebe komunikacije.
- g) Zato je važan pojam globalnosti. Kad komuniciramo "struktura" djeluje i postaje fleksibilna ako je cjelina uvijek prisutna. Tada možemo iz nje izvući optimalne elemente da percipiramo i proizvedemo govor. U isto vrijeme trebaju djelovati: situacija (realna ili zamišljena), značenje (intelektualno i afektivno), sva zvučna sredstva, sva leksička i neleksička sredstva, psihološka stanja govornika, njihova recipročna reagiranja, njihova dobra percepcija i produkcija govora. Takva globalna cjelina treba biti objekt teorijskih istraživanja o komunikaciji govorom: istu tu globalnu cjelinu trebamo upotrebljavati kod sastavljanja i pedagoške upotrebe tečajeva stranih jezika. Tako npr. u radu na izgovoru nećemo ispravljati izolirani glas, nego ćemo ga promatrati u globalnoj cjelini s ritmom i intonacijom rečenice i u odnosu prema aktivnoj razini slike, a sve je to povezano sa značenjem cjeline, njezinim situacijskim kontekstom.¹⁴⁾

To su, eto, osnovne komponente govora prema konceptu zagrebačke fonetike, koji je dao zapažene teorijske studije i mnogostruke primjene.

REFERENCIJE

- Benveniste, E.** (1970). L'appareil formel de l'énonciation. *Langages*, 17.
- Culioli, A.** (1967). La communication verbale. *Encyclopedie des Sciences de l'homme*, tome 4, Ed. Grange Bateliere.
- Lakoff, G.** (1970). Linguistic and Natural Logic. *Synthese* 22.
- Pansini, M.** (1977). La spatioception, organe vestibulaire et la rééducation de l'audition et de la parole. *Bulletin de Liaison des praticiens de la méthode verbotonale*, N° 6.
- Saussure de, F.** (1962). *Cours de linguistique générale*. Paris: Payot.
- Vial, M. & Schmidtbauer-Rocha, P.** (1972). La méthode verbotonale de rééducation des troubles de l'audition et de la parole, méthode d'éducation du langage. *Revue CRESAS, V*. Paris: Institut national de recherches et de documentation, pédagogie.

¹⁴ Detaljna analiza (naročito s psihološkog gledišta) jezične aktivnosti koja proizlazi iz lingvistike govora nalazi se u studiji M. Vial i P. Schmidtbauer-Rocha (1972.). Pojam "strukture" u lingvistici govora (verbotonalni sistem) u toj studiji naročito je obraden veoma produbljenom analizom.

Petar Guberina
Polyclinic SUVAG, Zagreb
Croatia

SPEECH AS THE FOUNDATION OF ALL ORGANIZATIONAL ELEMENTS OF THE ZAGREB PHONETICS

SUMMARY

Speech is a situational act. That feature is present in its genesis since the child is equally active in its development as the environment. The emergence of speech itself reveals all of its structural components: context (situation), rhythm, intonation, intensity, tenseness, mimic and gestures. These will all be preserved in speech when the first word appears. Moreover, these nonlexical components of speech will play an important emotional and semantic role in verbal communication. Linguistics of speech has developed on these foundations within the Zagreb school of phonetics. Such understanding and structure of speech underlie all of its research.

The Zagreb school of phonetics has also studied all links of the speech chain: emission, transmission and perception (reception).

As opposed to research in other phonetic institutes and institutions in the world, where the emphasis has been on the production of speech, using graphic analyses based on oscilographs and sonographs, the Zagreb school of phonetics has laid the foundations of speech perception.

The study of perception has not been limited only to the sense of hearing. Instead it has encompassed all senses, which is particularly important in the rehabilitation of the hearing and speech impaired.

Experimental work in speech perception involved, apart from the subjects with normal hearing, individuals with hearing impairments. It was precisely those individuals that provided us with reliable data on the perception and tonality of particular sounds. Acoustic filters were introduced, that made possible perceptual assessment of sound frequencies and the optimal frequency areas for rhythm and intonation. These filters have shown that speech sounds are intelligible even if passed through very limited frequency bands. This led to the auditory sound optimal bands. Such is the richness of speech in terms of its perception. The use of acoustic filters has proven the selectivity of human hearing - which in fact means that the hearing is based on the elimination of certain frequency areas. In other words, hearing is a discontinuous phenomenon.

Acoustic filters have also made possible the discovery that, perceptually, each vowel contains all other vowels, and each consonant all other consonants. This may be achieved by changes in tonality. There is evidence in language

history of a number of sounds originating from a single sound, only to return to the original form after many centuries, in accordance with the tonal harmony in a particular language. Such is the resistance of human speech to deterioration. It is much more resilient than the change of centuries and generations.

The Zagreb school of phonetics has also included speech production. The study of the articulation optimal, as a counterpart to the auditory optimal, activities of phoneticians in the media such as television and radio, introduction of speech culture and rhetoric, are parts of the same rich body of work on speech production.

Research into speech production and its improvements have been enriched by many techniques of phonetic correction with and without the help of original instruments.

The Zagreb school of phonetics was the first to include in phonetic research manipulations of the speech transmission. The main purpose of these procedures was not to best preserve the original signal (as in research aimed at selecting the best telephone channel) but to "deform" it by means of filters and thus make it more intelligible to people with speech and hearing impairments, as well as to facilitate foreign language learning.

Obviously, in this way all the links of the speech chain and all expressive possibilities inherent in speech have been included. This was a great novelty in phonetic research. These components of speech are present in all speech realizations - from everyday communication to literary and esthetic achievements. The Zagreb school of phonetics has covered all these areas.

Such wide understanding of phonetics as a speech entity has enabled application in the acquisition of the mother tongue, in cases of hearing and/or speech impairments, as well as in the learning of foreign languages. Audiovisual global and structural (AVGS) method of foreign language learning and the Verbotonal method of the rehabilitation of the speech and hearing impaired are based on these principles.

In the past ten years culture of speech and rhetoric have been important activities of the Zagreb school of phonetics as well, enabling schools, public institutions, and individuals to greatly improve their use of the mother tongue.

Since its beginnings in 1953, until the present the Zagreb school of phonetics, founded on speech, has become a social category through the verbotonal method of speech and hearing rehabilitation, audiovisual global-structural method, culture of speech and rhetoric. I believe therein lies its greatest value.

Key words: values of the spoken language, speech linguistics